

**Відкриття польського меморіалу
на старому Католицькому кладовищі в Ніжині**

Досліднику завжди приємно, коли його робота має певний резонанс. Мірилом за-
требуваності досліджень у наукових колах вважається інтенсивність їх використання
іншими дослідниками – поява рецензій (якщо це монографія) чи кількість посилань на
опубліковані наукові праці, врешті-решт – наскільки швидко розійшовся надрукова-
ний тираж, наприклад, монографії. Але є й інший вимір: застосування результатів до-
сліджень на практиці, в реальному житті, для цілком реальних “житейських” справ. У ро-
боті науковців технічного чи природничого напрямку це набагато простіше, адже ре-
зультати їх досліджень можна впровадити у виробництво, застосувати в технологіч-
них розробках тощо. Для гуманітарних студій – навпаки: їх праці перебувають у пло-
щині духовної сфери, а її, як відомо, на хліб не намажеш, в бак авто не заллеш...

Відновлення пам’яті – мабуть так буде сказати більш точно – про старовинне Католи-
цьке кладовище в Ніжині, яке було зруйноване впродовж 1930–1950-х років, починало-
ся (як і годиться в наукових дослідженнях) із джерел – архівних метричних книг ніжин-
ського костюлу, суміжних документів з фондів міських органів влади дореволюційного
й міжвоєнного часу, вивчення планів міста різних років, виловлювання в різних видан-
нях скупі історіографічної інформації, здебільшого, довідникового характеру, вишуку-
вання епізодичних згадок у мемуарній літературі тощо. До цього додалися польові об-
стеження гіпотетичного місця знаходження колишнього кладовища. Аналіз і зіставлен-
ня отриманих результатів й дали очікуваний кінцевий результат: згадана некрополісти-
чна пам’ятка, орієнтовно з 1620-х років до початку 30-х років ХХ ст. існувала на пів-
денній околиці Ніжина й функціонувала як поліетнічне моноконфесійне (з поодинокими
вкрапленнями поховань представників інших конфесій) римо-католицьке парафія-
льне кладовище; вдалося, навіть, більш-менш точно визначити ймовірні його межі*¹.

Але для автора згаданих досліджень (й цих рядків одночасно) зацікавлення рештками
старого кладовища мало й свою передісторію. Ще на початку 1980-х років, навчаючись
у місцевій середній школі, стадіон котрої межував із озерцем, іменованим ніжинцями
“Яйцебаза” (поруч озера знаходилася заготівельна контора якоїсь зі споживчих спілок, де
заготовляли для подальшого продажу якраз курячі яйця – ця сама яйце база), на мисі ви-
гину постійно впадав у око незрозумілий гранітний пам’ятник у вигляді стовбура з обрі-
заними гілками. Повз нього школярі ходили до школи, біля нього гралися на перервах

*¹ Див.: Зозуля С.Ю. Католицький некрополь у Ніжині: уламки пам’яті // Відлуння віків. – 2004. – № 2. – С. 93–96; *Він же*. Католицькі поховання в Ніжині (у контексті дослідження Некрополя Старого Ніжина) // Праці Центру пам’яткознавства. – Вип. 6. – К., 2004. – С. 174–214; Зозуля С.Ю., Потапенко М.В. Католицький некрополь м. Ніжина: до проблеми ідентифікації // Поляки в Ніжині. – Вип. II. – Ніжин, 2004. – С. 97–113; Зозуля С.Ю. Елітні поховання на Католицькому кладовищі в Ніжині другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. // Поляки в Ніжині: Культура, освіта, наука: Зб. ст. і матер. Упорядн. Ф.Ф. Белінська. Вип. 4. – Ніжин, 2010. – С. 114–134. (Бібліографія вказана в хронологічному порядку. Також на основі вказаних наукових студій були надруковані впродовж 2004–2010 років кілька статей науково-публіцистичного характеру в місцевій ніжинській періодиці).

або після занять. Згодом з'ясувалося: надгробок належав похованню Ю.Я. Феддерса, відомого латиського живописця, котрий певний час проживав і помер у Ніжині*². В 1984 р. “дерево зі спиланими гілками” для школярів несподівано кудись зникло – його урочисто перенесли на Центральне міське кладовище (Троїцьке). Проте, на іншому березі озера залишилися 2 чорні гранітні плити й бетонний стовп, незрозумілого призначення.

Уже згодом, під час польового обстеження території колишнього кладовища в 2004 р. з'ясувалося, що стовп – це залишки надмогильного знака: хреста, якому пооббивали бічні рамена. А на одній з плит вдалося прочитати епітафію, з якої стало зрозуміло, що колись вона належала до поховання Елжбети Луговікової, за сучасними даними – теці міського голови Ніжина кінця XIX – початку XX ст. А.Ф. Кушакевича (“належала” – бо її сучасне розташування каже, що плита нині відірвана від місця поховання, яке, наразі, не виявлене). Більш детальний огляд місця найбільш південної частини знищеного кладовища дав можливість виявити залишки трьох паралельних рядів поховань із 3–8 невеликим заглибленнями в кожному, методично, на певній віддалі одне від одного розташованих – залишків від поховань. Ямки-заглиблення ж – не що інше як свідчення того, що кожне з поховань мало надгробну плиту. Ці плити наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років частково вивезли за розпорядженням місцевої влади, а частково розтягли у якості будівельного матеріалу місцеві жителі – така тоді була суспільна мораль... У розрізі цієї-таки моралі місцева влада дала “добро” на розробку на місці кладовища глини для розташованої поруч цегельні – саме тоді на місці старого Київського шляху поруч із кладовищем почалося будівництво цегляних сховищ для боєприпасів новоствореної військової частини – якраз із цієї цегли їх і збудували (а також – попутно – кілька споруд-“сталінок” у центрі міста). Проте, пласт глини виявився невеликим за територією, а розробляти вглиб виявилось проблематичною справою – ґрунтові води були надто близько до поверхні. Розробку довелося спинити. На місці старої цегельні, про яку згадували ще документи другої половини XVIII ст., постала житлова двоповерхівка.

Усе це так і залишилося б на папері у вигляді наукових оглядів і статей, якби не бажання місцевої ніжинської спілки поляків “Aster” зафіксувати пам'ять про похованих на цьому кладовищі колись одноплемінників, – їх дійсно з-поміж похованих тут римо-католиків за віросповіданням була “лева частина”. Впертість і наполегливість керівника згаданої польської спілки Ніжина Ф.Ф. Белінської врешті-решт – маже за 5 років оббивання порогів владних кабінетів, польських консульських установ, пошуку можливих меценатів – дали бажаний результат: міська влада погодилася на встановлення на місці південної частини зруйнованого Католицького кладовища*³ меморіаль-

*² Щоправда, самого поховання Ю.Я. Феддерса тут досі не виявлено. Поясненням цього може бути те, що відомий латиський живописець був за віросповіданням протестантом-лютеранином, а представників цієї конфесії ховали в Ніжині поруч – через дорогу знаходилося православне Іоанно-Милостиве кладовище. Тут протестантів ховали або на окремій ділянці, або поруч із православними. А на Католицьке кладовище надгробок із могили Ю.Я. Феддерса, ймовірно, потрапив відразу після II Світової війни – вказане кладовище також знищили, коли поруч із ним розмістили згадану в тексті повідомлення військову частину.

*³ Інколи кладовище також називають “Польським”, що не зовсім вірно, адже тут знайшли свій останній спочинок не лише етнічні поляки, але й представники інших національностей, що проживали в Ніжині. Формуючим для цього кладовища був не етнічний, а якраз конфесійний чинник – абсолютна більшість небіжчиків сповідали за життя католицизм, зафіксовані в метричних книгах ніжинського Петропавлівського католицького костюлу, естахологічні відправи здійснював над тілом небіжчиків ксьондз цього костюлу. Хоча дійсно – більшість із них таки були поляками. Тож вірно називати кладовище саме “Католицьким”.

ного знаку, допомогла з пошуком підрядчика з його встановлення й благоустрою території навколо; а фінансову сторону з виготовлення власне меморіального знаку взяла на себе посольство Республіки Польщі в Україні.

22 листопада 2010 р. меморіальний знак був урочисто відкритий. Цього дня в Ніжині перебувала досить представницька польська делегація на чолі з генеральним консулом Республіки Польща в м. Києві Рафалом Вольські та міністром з питань економіки та інвестицій посольства Республіки Польщі в Україні Анджеєм Грабовські. Почалися урочистості з промов начальника управління культури виконавчого комітету Ніжинської міської ради Л.К. Шагана та згаданого пана генерального консула. Потім меморіальний знак, що являє собою заокруглену зверху призматичну стелу-мацев, установлену на подвійній базі в узголів'ї рівної відполірованої плити (всі компоненти меморіального знаку виготовлені з чорного граніту), освятив настоятель ніжинського костелу Св. Апостолів Петра і Павла Яцек Пил. Далі – ще кілька промов людей, що мали безпосереднє відношення до появи меморіального знаку: керівника Спілки поляків Ніжина “Aster” Ф.Ф. Белінської, керівник ПП “Темп” О.Г. Гришкевича (за фінансової допомоги якого був виконаний монтаж пам'ятного знака та благоустрій навколишньої території); старший науковий співробітник Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПК С.Ю. Зозуля й інші.

Відкриттям меморіального знаку цього дня програма заходів, присвячених річниці проголошення Польщею незалежності (відзначається щорічно 11 листопада) в Ніжині не обмежилася: потім було відвідання міського костелу, що знаходиться в стані завершення будівництва; ділові зустрічі польської делегації з керівництвом Ніжина та представниками бізнесових кіл міста, екскурсії до міських музеїв і, насамкінець, ввечері – урочисте засідання й концерт у приміщенні Ніжинського драматичного театру ім. М.М. Коцюбинського, своїм заснуванням у 1934 р. котрий також завдячує етнічним полякам – широко відомій українській театральній династії Лучицьких, якій був присвячений щойно виданий черговий випуск тематичної збірки “Поляки в Ніжині” – його презентація відбулася тут-таки під час урочистого засідання.

Зозуля С.Ю. Відкриття польського меморіалу на старому Католицькому кладовищі в Ніжині

У повідомленні інформується про встановлення й урочисте відкриття в Ніжині на місця решток однієї з найдавніших некрополістичних пам'яток міста – Католицького кладовища меморіального знаку. Також стисло розповідається про основні етапи дослідження історії цієї пам'ятки.

Ключові слова: некрополістична пам'ятка, меморіальний знак, Католицьке кладовище, Ніжин.

Зозуля С.Ю. Открытие польского мемориала на старом Католическом кладбище в Нежине

В сообщении информируется об установлении и торжественном открытии в Нежине на месте остатков одного из самых древних некрополистических памятников города – Католического кладбища мемориального знака. Также кратко рассказывается об основных этапах исследования истории этого памятника.

Ключевые слова: некрополистический памятник, мемориальный знак, Католическое кладбище, Нежин.

Zozulya S.Yu. Opening of the Polish memorial on the old Catholic cemetery in Nizhyn

In a report informed about establishment and inauguration of the memorial sign in Nizhyn – in place of tailings of one of the oldest necropolistic monuments of this town – Catholic cemetery. Also briefly told about the basic stages of research of history of this monument.

Key words: necropolistic monument, memorial sign, Catholic cemetery, Nizhyn.